

8482

KIRJALLISUUDEN SEURA

HELSINGISSÄ

KANSANTARUJA

Laatokan luoteis-rannikolta

kesällä 1879

koonnut

Theodor Schvindt.

Seudun kartta ynnä asemapiirrustuksia.

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,

1883.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle

Theodor Schmitz

KANSANTARUJA

Laatokan luoteis-rannikolta

kesällä 1879

koonnut

Theodor Schvindt.

Seudun kartta ynnä asemapiirrustuksia.

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,

1883.

I. Meteliläiset ja Lappalaiset.

Laatokan rantamailla kerrotaan yleisesti, että näiden seutujen alkuausukkaat olivat olleet tavattoman suuria ihmisiä (Meteliläisiä, Munkkilaisia, y. m.), jotka Lappalaisien ja Suomalaisien tullessa siirtyivät pois maasta. Useassa paikassa kuulin kerrottavan tuon tunnetun tarinan jättiläistytöstä ja kyntäjästä, kuinka nimittäin „meteliläis-tyttö“ löydettyään hevosella kyntävän miehen kantoi nämä esiliinassaan isällensä näytettäväksi ja kuinka isä tästä peljästyneenä käski tytön viedä ne paikoilleen ja samalla lausui: nyt meidän täytyy lähteä pois ja jättää maa tulijoille. Sangen moneen paikkaan, etenkin Kurkijoen pitäjässä, liittyy kansantarun mukaan muistoja näistä meteliläisistä. Niin ovat Korpi-saaren, Otsalahden, Lapinlahden, Harvin, Kumolan ja Miklin saloilla olevat metsästyneet viljelysmaat meteliläisien entisiä työaloja, maasta nousseet suurenäköiset ihmisluut meteliläisien luita, metsästä löydetyt rautakalut meteliläisien atranvaanoja, j. n. e. Meteliläisien tekemiksi sanotaan myös useat kivi-vallit ja „juornakkeet“, joita Laatokan saarissa ja rannoilla on sangen paljon.

„Lappalaiset lie olleet tääl' Jaakkimassa meiän iellä, vaan ne olivat ristimättömiä, vaikk' sammaa sukkuu“, kertoi eräs Jaakkiman ukko, ja samanlaista arvelua kuulin muuallakin. Möntsälässä (Sortavalan saaristossa) arveltiin, että Lappalaiset ja Vepsäläiset olivat asuneet siellä ennen Suomalaisia. Lapin

nimi on sangen monella paikalla. Omituinen on esimerkiksi seuraava nimisarja: Noin puolipeninkulmaa Kurkijoen kirkolta on Pohin kylän maalla pieni Lapinsuo. Sen toisessa päässä on Lapinsuomäki ja toisessa taas Louhimäki, Impimäki, Revonlouhet ja Ruotsinmäki. Louhimäen vieressä on Louhenalusniitty ja Lapinsuon reunassa on lähekkäin kaksi kalliota, joita nimitetään pieni ja suuri Lapinlinna. — Kurkijoella on Lapinlahden kylä. Lapinsaaria on ainakin kaksi, toinen Kurkijoen, toinen Sortavalan pitäjässä. Lapinlinnoja on paitsi äsken mainittuja yksi Korpsaaressa Kurkijoella, toinen Harvin kylässä Jaakkimassa, kolmas Möntsälässä ja neljäs Lapinsaaressa, molemmat Sortavalan pitäjässä. Useimmista mainitaan, että niissä on lappalaisia asunut, ja on niissä jäännöksiä kivivalleista vielä näkyvissä.

II. Linnamäet, linnasaaret ja vallitukset.

Linnamäkejä ja muita linnanimisiä paikkoja tavataan tiheään: *Korpsaaren* manteren puolisella rannalla on likekkäin Linnamäki ja Rantalinnamäki. *Hämeenlahden* rannalla on Linnavuori. *Lastikkalinnä* on kallio Laatokan lahdessa pari virstaa Kurkijoen kirkolta. *Kumolan* kylän Lemettilän ryhmässä on Linnamäki, niin myös *Harvin* kylän Osippalan ryhmässä, jonka vallitukset tarun mukaan ovat joko meteliläisien tai lappalaisien tekemiä. Linnamäkejä on vielä *Rukolan* Kiislahessa, *Miinalassa* Uimosien maalla ja *Miklissä* Kirkkolammin rannalla Jaakkiman pitäjässä, sekä *Otsoisiin* Pusulassa, *Rautalahden* päässä, *Kokon* kestikievarin luona, *Paksuniemellä*, *Tokkarlahden* rannalla ja *Likolahden* rannalla Sortavalan pitäjässä. — Linnasaari on lähellä *Tervun* ho-

via, toinen *Tokkarlahdessa*. *Impilahden* kirkolta noin 7 virstaa Kitelään päin $\frac{1}{2}$ virstaa maantieltä vasempaan on Linnavaara. Kaikki nämä linnamäet ovat suuria kallioita ja on enimmillä vallijäännöksiä nähtävänä.

Hämeenlahden linnavuorella, jossa sanotaan olleen linna silloin, kun Kannsaareen tehtiin kirkko ja monasteri, on 25 sylen pituudelta vallijäännöksiä Kannsaareen päin, niin myös 5 sylen pituudelta vastaisella puolella, jossa vuoren vierre niinikään on hiukan loivempi, kuin muissa paikoin.

Harvin linnamäki eli lapinlinna on korkea ja jyrkkä kallio erään niemen kannaksella ja eroittaa täydelleen tämän niemen manteresta. Kallion viertimillä on useassa kohdassa jäännöksiä valleista, jotka paikoittain ovat tehdyt kuutiokyynärän kokoisista ja suuremmistakin kivistä. Tästä syystä arveleekin kansa linnaa meteliläisien tekemäksi.

Miklin linnamäellä on mantereen päin selviä vallijäännöksiä, vaan kirkkolampiin päin ei ollenkaan, sillä vuoren senpuolinen vierre on jyrkkä. Kirkkolammin toisella puolella on korkea Kirkkomäki niemekkeellä lammin suun ja Miklijoen suun välillä. Joen vastaisella puolella on jäännöksiä pienistä vallituksista. Täällä sanotaan Ruotsin sodan aikana olleen kova tappelu Kirkkolammin ja joen ympärillä ja ammuttiin silloin sekä joutsilla että pyssyillä. Toisen tarun mukaan oli maa silloin Ruotsalaisien.

Otoisiin Pusulan linnamäki on pieni, vaan jyrkkävierteinen kallio Laatokan lahden rannalla. Siinä on selviä vallijäännöksiä maanpuolisella viertimellä.

Tokkarlahden rannalla Riekkalan saarella oleva linnamäki on edellisiä suurempi ja ovat vallijäännökset täällä laveat maallepäin, jossa kivien lomia

täyttävä multakin on vielä osaksi paikoillaan. Rantapuolisien vallien kivet ovat melkein kaikki vieritetty kalliolta alas.

Aivan lähellä juuri mainittua Linnamäkeä on Tokkarlahdessa *Linnasaari*, jossa on paikoittain kaksikin syltä leveitä vallijäännöksiä yhteiseen ehkä 100 sylen pituudelta.

Möntsälän *Likolahden* rannalla oleva linnamäki on ollut sekin varustettu valleilla, joista selviä merkkiä vielä näkyy.

Likolahden toisella puolella vastapäätä Kirkko-
saarta on ennen mainittu *Lapinlinna*, jonka ympäri on selvä kiviaita. Tämän kallion viertimellä rantaan päin on avara korkea luola eli louhi. Toinen pienempi luola on lähellä olevassa Niemimäessä.

Paitsi edellä mainittuja vallituksia on Laatokan luoteisilla rantamailla muitakin jäännöksiä kivi-
varustuksista eli panoksista, vaikka niitä ei nimenomaan linnoiksi kutsuta. Niin sanotaan Kurkijoen *Riekkalan* riutalla meren rannalla olevan laveita „kivijuornakkeita“, joita kansa sanoo meteliläisien tekemiksi.

Kuuppalan Jäämäellä Tokkariin päin on ehkä 150 sylen pitkä ja pari syltä leveä kivivalli, joka yhdistää kahta jyrkkää kalliota. Kallioiden halkeimatkin ovat varustetut kivivalleilla, niin ett'ei niidenkään kautta voitaisi päästä vuoren kukkulalle. Keskellä järvenpuolisen jyrkän kallion vierintä on Pakolaisen luola, jossa Ruotsin sodan aikana lie pakolaisia asunut. Luolan suu on sangen ahdas ja milt'ei mahdoton alhaalta nähdä. Itse mäki on saanut nimensä kahdesta 5 à 6 sylen syvästä vuoren halkeamasta, joissa jää ja lumi säilyy Elokuuhun asti ja joita sentähden kutsutaan jääkaivoiksi.

Munasyrjässä Rummunsuosta Savojaan päin

sanotaan olevan vallinjäännöksiä. Siinä on ollut koetelmuspaikka (eli tappelutanner), sanoi muuan ukko.

Janatsaarella ja *Spasvuorella*, molemmat lähellä Sortavalan kaupunkia, sanotaan olevan vallinjäännöksiä. Niin myös *Peksmäellä* Tulolansaaressa.

Riekkalan ja Tulolansaarien välisellä selällä on pieni *Lieritsaari* ja vähän suurempi *Hiiretsaari*, joiden kallioilla on pitkiä vaan matalia, rannansuuntaisia kiviaitoja. Hiiretsaaren kiviaita, joka ympäröi melkein koko saaren (kumminkin kymmenkunnan sylen kaukaisuudessa rannasta), on noin virtan pituinen. Kiviaidan vieressä sisäpuolella on siellä täällä raunioita nyrkinkokoisia kiviä. Kansantaru kertoo, että meteliläiset keskinäisissä sodissaan viskelivät kiviä virstojen päähän toisesta saaresta toiseen ja kyykistyivät kivivallien taakse, kun toisesta saaresta viskattiin.

Pienessä *Lapinsaaressa* Hiienselällä eli tarkemmin Läskelän joensuun selällä on monenlaisia valia ja vallinmerkkiä ympäri saarta, sekä hautoja ja äyräitä saaren halki, joita pikemmin voi sanoa ihmisten kuin luonnon tekemiksi.

III. Tappelutantereita.

Riekkalan kylän maalla lähellä Kurkijoen kirkolle vievää valtatieä on *Sakararo*, jossa sanotaan olleen kova tappelu, silloin kun maa joutui Ruotsalaisilta Venäläisille ja asukkaat olivat pakolaisina niemien louhikoissa tavaroineen. Tappelutanterella alussa ei ollut kasvanut niin mitään ja harvassa oli ruoho siinä nytkin. Ne sotilaat, jotka Sakararon tappelussa kaatuivat, sanotaan haudatuiksi Huhmarmäen rintehen, joka on aivan lähellä maantien toi-

sella puolella. Muuten on myös lähellä olevan Raholan kylän maalla maantietä tehdessä Sinvuoresta löydetty paljon ihmisluita, jotka olivat maassa sekaisin päällekkäin ja mätäneistä kirstunlaudoista ei nähty merkkiäkään.

„*Sillankorvan* kylän Lukaryhmässä oli ennen „tapeltu, niin että verta oli polvia myöten“.

„*Elisenvaarassa* Kerikän talon maalla on hiekkakankaalla suuri kalmisto; siellä lie ennen tapeltu“.

„Kurkijoen maanviljelysopiston maalla on *Laikkalanlaks*. Siellä tappeli Jaakko Puntus venäläisien kanssa“.

Kurkijoen kirkon ja pappilan välillä on maantien vieressä *Mammalanmäki*, jonka rinteehen sanotaan sota-aikana paljon kaatuneita haudatuiksi.

Ihojärven kylän maalla *Patasiin* sillan luona sanotaan olleen tappelukenttä ja on sieltä löydetty neliskulmaisia vaskirahoja ja paljon piilöitä.

Samoin on *Paasun* sillan luota 4 virstaa Sortavalasta Impilahteen päin löydetty kaikenlaisia kaluja ja sanotaan siinäkin olleen verinen tappelu.

IV. Monasterit.

Käkisalmen läänin maakirjoissa vuosilta 1589—93 mainitaan autioina seuraavia puusta rakennettuja luostareja eli monastereja: Kannansaari ja Heinisenmaa Kurkijoen pokostissa, Vaivila (eli Vainila) Sortavalan pokostin Möltsälän kappelissa ja Orusjärvi Salmissa. Näistä olen saanut seuraavat vähaiset tiedot:

Kannansaari (myös Kannsaari eli Kannelsaari) on pieni saari kaksi virstaa Kurkijoen kirkolta Laatokkaan päin. Siinä ei nykyään ole pienintäkään rakennusta, vaan se on suuremmaksi osaksi peltona.

ja niittynä. Saaren luoteisessa päässä kirkolle päin on kaksi kalliota (Kuutti- ja Läävämäki), joiden välillä on Laiturilaks ja latakka Laiturikallio. Tässä sanotaan olleen monasterin laituri. Vähän ylempänä saarella on pellon sisällä Kirkkomaan niminen nurmi ja Kirkkomaakallio. Kallion tasalla on kivikkonurminen mäki, jossa on kaksi suurta kuoppaa vierekkäin kallion läheisyydessä. Tässä arvellaan kirkko ennen olleen. Kirkkomaasta on löydetty ihmisluita ja pellosta tiiliä. Orjantappuroita kasvaa sekä mainittujen hautojen ympärillä että rannalla. Muutamat kansantarut kertovat Kannsaaren monasterista, toiset nimittävät sitä vaan kirkoksi. Monasterin häviöstä kerrotaan: Kun suuri sota tuli näille maille, upotettiin monasterin kellot Läävämäeltä mereen ja kuudella hevosella vedettiin aarteet Satulakivelle salmen toiselle puolelle, jonka juurelle ne upotettiin; eläjät menivät karkuun.

Heinisenmaan namasteria eli monasteria tietää kyllä moni olleen olemassa vanhoina aikoina, mutta toiset arvelevat sen olleen saaren eteläpäässä, johon venemiehet uhraavat rahaa, tupakkaa, y. m., hyvää säätä saadakseen, toiset taas sanovat namasterin olleen saaren itärannalla Namasterilahden pohjoisessa pohjukassa. Täällä onkin vedenpinnan alle vaipunut pitkä kivilaituri ja sen läheisyydessä maalla jäännöksiä kiviaidoista ja muista kivipanoksista.

Orusjärven monasteri sanotaan olleen siinä paikassa, jossa nyt on samannimisen kylän kirkko. Kirkon vieressä kalmistossa on muutama kymmenkunta vuotta sitten kaatunut kolmatta kyynärää paksu kuusi, jota kutsutaan monasterin kuuseksi. Kalmiston vieressä olevasta pellosta pöyhöä useasti atran kärjessä mätäneitä laudan palasia, y. m. — Monasterin vaiheista kerrotaan: „Ruotsi“, kun tuli

ensi kerran näille maille, tuli vaan siihen ristiin asti, joka on runsaan puolen virstan päässä Salmiin päin, ja siihen sovittiin. Ruotsi kääntyi siitä takaisin ja meni Tulomajokeen, josta löydetään niiden pyssyjä. Toisen kerran kun tulivat, niin hävittivät monasterin, jonka kellot (arvattavasti sitä ennen) upotettiin Punkalan järveen; rahat taas kuljetettiin 40 hevosella 8 virstaa koilliseen Orihkvenselälle, johon pantiin silmäkaivoon. Monasterista ei jäänyt jäljelle muuta kuin puuristi, joka oli asetettu monasterin kuusta vastaan. „Kun tschassovna sroititiin“ (kirkko rakennettiin) oli Walamon manahkoja (munkkeja) täällä, ne lukivat, mitä ristiin oli kirjoitettu, ja sanoivat, että entinen monasteri olisi ollut 700 vuotta vanha. Vennäin uskoisien mielestä on Orusjärvi pyhin paikka Suomen mantereella ja sen pyhä Nikolai paras auttaja onnettomuuksista.

Vaivilan monasterista ei meidän aikoihin lie säilynyt mitään kansantarua, eikä itse nimeäkään Möntsälän tienoilla tunnettu. Tosin on Möntsälässä Kirkkosaari, jossa on hautausmaa ja lahoneita sässynän seiniä, vaan ei siellä mistään monasterista tiedetä.

V. Kirkot, sässynät ja hautausmaat.

Kreikanuskoisien karjalaisien alueella on ennen aikoina melkein jokaisella suurella kylällä ollut oma rukoushuoneensa (tschassovna, sässynä) ja sen ympärillä eli läheisyydessä hautausmaa (kalmisto, kuu-sikko). Vasta nykyaikana on kielletty näihin kalmistoihin hautaamasta ja ovat nyt sässynätkin jääneet mätänemään. Tuommoisia entisiä hautausmaita ja sässynäpaikkoja sekä kappelikirkkojen paikkoja tavataan Laatokan rantamailla lukuisasti semmoi-

sissakin seuduissa, joissa nykyään tuskin on ainoatakaan kreikanuskoista perhettä. Nuo kalmistot ovat melkein kaikki korkeilla mäeillä ja erinomaisen iha-noilla paikoilla. Tahdon tässä luetella joukko kalmistoja, joista kuulin kerrottavan. Vaikka aion luetella melkein yksinomaan Kurkijoen, Jaakkiman ja Sortavalan saariston ja rantakylien kalmistoja ja luetteloni etenkin Sortavalan alalta on vaillinainen, antanee se kumminkin vähän selitystä muun muassa entisien eläjien asutopaikoista ja voi olla osviittana niille, jotka pääkalloja tutkivat tai kokoilevat.

Kurkijoella.

Huhmarmäki, maantien vieressä Riekkalan kylässä,

Sinvuori Raholan kylässä ja

Mammalanmäki kirkon ja pappilan välillä, ovat ennen mainitut.

Süssynämäki on Hämeenlahden kylässä rannalla, Kannansaaren ja Kurkijoen kirkon välillä.

Raholanniemellä sanotaan ennen olleen kirkko.

Pappilan kirkonpuolisella pellolla on kalmisto.

Aromäen kylässä on hiekkämäki, josta on löydetty paljon luita. „Sotaaikana lie tänne ihmisiä haudattu“.

Elisenvaaran kalmisto on jo mainittu, niin myös

Kannansaaren kalmisto.

Savojan kylässä on hautausmaa ja mätänyt sässynä.

Soskuan kylän *Löysänurmella* on ennen ollut kirkko, jonka vieressä joen varrella on pelto nimeltään Kalmisto. Siinä on kevättulvan jälkeen pääkalloja vierinyt jokeen.

Lyhyt virsta alempana on talonpaikka, jota

kutsutaan *Hautausmaaksi*. Siinä on ollut sässynä ja siinä on omenakuoppia tehdessä löydetty luita.

Soskuan kylän Kesäkalliimäki on melkein kokonaan kalmistona, vaikka taloja on sen päälle rakennettu. Tässä kaivoin ja löysin latakkojen kivien alta kolmen korttelin syvyydessä suuren ihmisluurangon, jonka pää oli sivullaan ja oikea olkapää liki nenää. Eräs ukko sanoi kalmistoa meteliläisien haudoiksi.

Toinen ukko kertoi nuorra ollessan eräänä sunnuntaina toisien poikien kanssa löytäneen syltä pitkän ja kyynärän leveän latakan kiven alta ihmisluurangon. Se oli ollut joen toisella puolella.

Kuuppalan kylässä lähellä rantaa kirkolle päin on kivikkokummussa kalmisto, „johon hauattiin sota-aikana, kun Ruotsi mäni Vennäinmaalle ja täältä mäni kansa pois ja jätti rahat maahan“. Kuuppalassa on myös

Tontin kalmisto ojan toisella puolella.

Lapinlahden Laskelanmäellä oli ennen ollut sässynä ja sen alapuolella pöyhöä kyntäessä suuria ihmisluita; „mahtoi olla meteliläisiä“, sanoi muuan mies.

Lapinlahden eli Ryhmälahden rannalla on hautausmaa, jossa vieläkin on ristejä pystyssä. Hiukan ylempänä on vanhan sässynän lahonneita seiniä ja siitä vieläkin ylempänä on Kirkkomäki. Sässynäpaikalla (toisen tarun mukaan Kirkkomäellä) sanotaan vanhoina aikoina olleen iso kirkko, joka oli Walamoa vanhempi ja jonka kellot sota-aikana upotettiin Papinniemestä lahteen.

Lapinlahden Retsossa on vanhoina aikoina ollut hautausmaa (ja sässynä?). Siinä on nykyään talon piha ja on kuoppaa tehdessä löydetty luita ja mätäneitä lautoja.

Tervun myllyn luona on Kalmistomäki.

Tervun hovin vanhan karjakartanon luona on löydetty paljon luita.

Tervun kylän Immosessa on Kirkkomäki ja sen vieressä pellon sisällä on kumpu eli „kentäs“, josta on löydetty ihmisluita. Siinä sanottiin olleen rahakasna eli aarre. Tässä lie ollut entisen *Tervun* kappelin kirkko. *Lapinlahden* vanhan kappelin kirkko oli arvattavasti mainitun *Ryhmälahden* rannalla.

Tervun *Veijalassa* sanottiin olleen kirkkomaa. „Siitä on löydetty meteliuskoisien luita“.

Jaakkimassa.

Kalksalossa *Niulasen* riutan luona on ollut „venäiuskoisien kirkko ja hautausmaa. Sitä kutsutaan kalmistoksi“.

Kesvalahden kylässä *Niemelässä* sanotaan myöskin olleen kirkkomaa. Se on luotomaakumpu, jossa kasvaa nytkin näreitä. Likellä samaa paikkaa oli 80 vuotta takaisin löydetty „lapinmiekka“ pellosta rahakasnaa etsiessä.

Kuhkaan kylässä *Pamolán* saarella sanotaan ennen olleen kirkko ja hautausmaa, josta kyntäessä vieläkin löydetään luita.

Kuhkaan kylässä *Siprosaaren Kuusikkoniemessä* kuuluu olleen hautausmaa.

Kuhkaan saarella *Sihvolan* ryhmässä rannan vierteessä on kalmisto, johon ennen aikoina venäjänuksia haudattiin.

Lähellä samalla rannalla *Lahen* ryhmässä on läävää tehdessä löydetty ihmisen pääkalloja.

Kumolassa on ollut kaksi sässynää ja kaksi kalmistoa, toinen joen suun vasemmalla puolella, toinen sen oikealla. Vasenpuolista kalmistoa, joka on

korkealla mäellä ja tiheässä kuusikossa, käytetään vieläkin hautausmaana, vaan sässynä on jo hajomaisillaan.

Harvin kylän Osippalan ryhmässä on pieni kalmisto, johon vielä äskettäin on haudattu; siinä on myös sässynän seinä jäljellä.

Sorolan saarella on kaksi kalmistoa liki salmen rantaa. Toinen on salmen suussa Lahenpohjaan päin Frimanin hovin nykyisellä pihalla, toinen taas salmen suussa Harviin päin pellolla kallion alapuolella; tämä lienee vanhempi. Edellisen vieressä oli ennen kirkko, josta vielä on jäljellä muutamia kiviraunioita. — Kansantaru: „Sorolan kirkko hävitettiin suuren sodan aikana. Venäläiset menivät pakoon ja kirkonkellot hukutettiin salmen suuhun ja kivet pantiin päälle. Silloin oli sota suurempi kuin milloinkaan uuden testamentin aikana“.

Sorolan salmen toisella puolella on *Hietasenkennäs*, josta on löydetty paljon ihmisen pääluitä.

Samaten manteren puolella salmen korvassa on *Konttiinmäki*, jossa vielä 50 vuotta takaisin oli risti; siinä sanotaan myös olleen kalmisto.

Sorolan Kokonniemellä lie vielä viides kalmisto.

Mikli-joen suussa on ennenmainittu *Kirkkomäki*. Siinä on hautausmaa ja raunioita vanhasta kirkosta. Lähellä on *Järkynmäki*. Siinä taas on *Kirkkonkapale* niminen kentäs, josta myös on luita löydetty. Miklin kirkonkellot ovat tietysti tarun mukaan upotettu Kirkkolampiin Ruotsin sodan aikana, kun kansa pakeni pois. Pappila sanotaan olleen Kirkkolammin suun toisella puolella Helkalistussa, josta myös on ihmisluita löydetty. — Entiset Sorolan ja Miklin kirkot olivat nähtävästi samannimisien kappelien kirkkoja ja kylät tämän seudun asukkaiden pesäpaikkoja. Miklin kylään luetaan nykyäänkin puoli-

toista sataa taloa ja kutsutaan sitä kansan kesken Pesä-Mikliksi.

Miklijoen suun toisella puolella *Ohvonassa* on löydetty luita valliraunioiden luona.

Sortavalassa.

Otoisissa on Laatokan lahden rannalla hautausmaa. Siinä tuntuu jälkiä vanhan kirkon kivijalasta. Tämäkin kappelin kirkko sanotaan hävinneen silloin, kun Ruotsi valloitti maan.

Kirjavalahden kestikievarin luona ojan varrella sanotaan ennen olleen sässynä ja kalmisto.

Suuressa Tulolassa on *Sässynämäki* ja sen ympäri kalmisto, josta on löydetty luita.

Läskelän joen suulla on vielä nytkin hautausmaa.

Möntsälän kirkkosaarella on kalmisto; 40 vuotta takaisin oli siinä sässynäkin. Samalla paikalla sanotaan ennen olleen kirkko, jonka Ruotsin sota hävitti; nyt on siinä ainoastaan risti. Pappila oli ollut Kannaksen kylässä. — 1500 luvulla oli *Möntsälä* niminen kappeli.

Möntsälän salmen länsipuolella *Hiienselkään* päin on *Kalmistomäki*, josta on luita löydetty.

VI. Taruja maakunnan vaiheista, Jaakko

Puntuksesta, y. m.

Kurkijoelta.

Riekkala: Ennen aikoina ovat asukkaat näillä mailla olleet tykkynään vennäinuskoisia. Ne pakenivat päivän nousuun päin. Heidän kirkkonsa oli Kannsaarella, jota myös kutsuttiin Kirkkosaareksi.

Toinen taru: Viime vennäinaikana, kun oli sota-

miehenotto, niin se, joka pääsi karkuun toisen vouden alueehen, oli pelastettu, sillä siellä häntä ei otettu. Ottajat olivat aina hengenvaarassa ja sentähden „mahottoman julmissa aseissa“.

Kolmas taru: Niempellolla Raholajoen ja Kurkijoen haarassa aivan lähellä kirkkoa oli ennen kaupunki ja siellä asui keisari. Syntyi sitten kova tappelu, jossa keisari otettiin kiinni ja kaupunki hävitettiin. Se oli vanhoina aikoina. Vielä 100 vuotta takaisin oli täällä ollut vanhojen kivi-kaarten raunioita ja kaakkelipalaisia pöyhöä atrankärjessä nytkin.

Lapinlahti: Suuren sodan aikana Ruotsalaiset polttivat taloja ja tappoivat paljon ihmisiä. He kulivat meritsekin ja hävittelivät pitkin rantoja. Tänne hävittäjät tulivat vettä myöten; ensin menivät sivutse, vaan kääntyivät takaisin, kun karkulainen huusi Kurkiniemessä. Silloin hävisivät asukkaat täältä niin tarkkaan, että jäi vaan yksi eläjä ja yksi lehmä. Se, joka jäi, oli Vepsä. Hän meni piiloon lampiin ja säilytti siellä itseään, kun oli havulla pyyhkinyt jälkensä, niin ett'eivät koirankuonalaiset¹⁾ löytäneet.

Toinen taru: Tämän kylän ensimmäiset asukkaat suuren sodan jälkeen tulivat Lahenpohjaan. Ne asuivat riihessä ja sentähden kutsutaan ryhmää Riihelänmäeksi. Se sota oli silloin, kun Riekkalaiset (vennäinuskaiset) muuttivat pois, ja silloin poltettiin kaikki talot Lapinlahden kylässä. Toinen sota, joka oli 200 vuotta takaisin, ei hävittänyt niin tarkkaan.

¹⁾ Tähän, joka pääasiassa selvästi tarkoittaa Pontuksen sotaa 1500 luvulla, on lopulla sekoitettu muistoja ison vihan ajalta. Koirankuonolaiset, joista esim. Raudussa tiedetään paljon kertoa, olivat luultavasti Kalmukkeja.

Tervu: Kuoppaharjunmäessä, Tervulaisien maalla Saaressiin päin, on rautakuonaa ja talon sija. „Siellä lie ollut laakeri ja laakeripaja“.

Toinen taru: Anttilanmäki lienee vanhin talo Tervussa ja Tervu vanhin kylä pitäjässä.

Jaakkimasta.

Harvi: Harvin metsässä meren rannalla on piilopirtti, jossa vanhana sota-aikana asukkaat olivat Ruotsalaisia piilossa. Kun he sieltä tulivat takaisin, panivat venäläiset suomenuskoisien vaatteet (paidat) päällensä pelastaaksensa henkensä. Ne, jotka menivät Venäjälle, kaivoivat aarteet maahan. Silloin olivat Ruotsalaiset hirveän julmia.

Toinen taru: Osipan ukko, kun näki partiolaisten tulevan lopotista päin veneillä, ehti vaan viskata rahakirstun otraan. Kun he tulivat, hakkasivat ukolta käsivarren poikki, ryöstivät ja menivät tiehensä. Silloin lie maa ollut Ruotsalaisten.

Kolmas taru: Viime sodan aikana kuljetettiin ruumista hyvin komeasti Iisalimesta Pietariin. Mahdoli olla suuri herra, koska sitä piti kantaa kaiken matkaa.

Sorola: Hyvin vanhana aikana oli tämä maa rikas ja rahvasta paljon. „Silloin, näät sie, olj tääll' ihan toisenlaista väkkii, ne olj vennäinusko-sii“. Tuli suuri Ruotsin sota, jolloin ihmiset ryövättiin ja poltettiin. Tuossa on Impvaara ¹⁾, josta tytöt silloin hukuttivat itsensä mereen. Asukkaat muuttivat pois ja kaivoivat aarteet maahan, luulivat pääsevänsä takaisin, mutta jäivätkin pois. — Viime sota-aikoina, joista vasta toista sataa vuotta, täältä hevoset ryöstettiin. Ruotsalaiset, kun pakenivat,

¹⁾ Sama taru Annista ja Anninriutasta.

ryöstivät, koska eivät tahtoneet venäläisille hyvää heittää.

Toinen taru: 12 virstaa etelään Verkkosaaresta on Vossenisaari. Sinne tahtoivat Valamolaiset tehdä naismonasteri. Siellä olikin jo kolme tyttöä, mutta ei ne onnistuneet.

Mikli: Lähellä Miklin kylää, lammin toisella puolella on Mielumäenlouhi. Se on syvä ja avara luola, jossa ihmiset olivat sota-aikoina paossa. Sieltä on löydetty lusikoita.

Toinen taru: Järkynmäkeen haudattiin sota-väkeä silloin, kun „se suuri sota täältä lävitse kävi“. „Ruotsalaiset silloin hävitti venäläiset täältä pois, poltti kirkot, talot, tappoi asukkaat“.

Sortavalasta.

Otsoisiin kylä: Kansa täällä mahtoi ennen olla rikas. Heillä oli oma kirkkonsa ja papit asuivat rannalla, missä nyt lähin talo on. Kun Ruotsi valloitti maan, hävitettiin kirkko ja ihmiset kaivoivat rahansa maahan. He asuivat ensin maakuopissa ja muuttivat sitten Venäjälle.

Toinen taru: Pusu eli Pietari pervoin aikana. Hän oli reipas mies ja varoitti venäläisiä, kun ruotsalaiset pyrkivät Käkisalmeen. Hän piti kapakkaa venäläisessä sotaväessä ja kantoi kerran Pietari pervoita pahasta pulasta. Siitä sai hän palkkioksi Pusulan tilan Otsoisissa, jossa Pusut nyt asuvat.

Kolmas taru, jonka kertoi 90-vuotias ukko Pusu: Tunkkeli tuli merta myöten Sortavalaa ja ampui tykkilöillä, vaan kun Sortavalasta vastattiin, niin hän ei päässyt sinne. Sen oli ukon setä nähnyt poikana.

Möntsülü: „Protojerei Sortavalassa, joka oli viisas mies, sanoi Sortavalan saaneen nimensä siitä,

kun pyhä mies paholaisen kanssa voittosilla ollessaan sanoi tälle: tschort vali⁴.

Toinen taru: Sota-aikana räökkäsivät koiran-kuonolaiset paljon ihmisiä, joita he jälkiä myöten etsivät metsistäkin, vaan se, joka ymmärsi havulla pyyhkiä jälkiänsä, pelastui.

Jaakko Puntuksesta.

Hämeenlahti: Jaakko Puntus tappeli Laikkalanlahdella, hän meni Lyyssinään asti, teki soiden yli siltoja ja raivasi kivikkojen läpi teitä.

Jaakkima: Pitäjän nimi on alkuaan ollut Jaakon maa, joka nimitys taas on syntynyt siitä, että Jaakko Puntus pitemmän ajan kuluessa on täällä pitänyt leiriä ja itse asunut Lippumäellä, jossa nykyinen pappila on. Leiri oli kirkon ja Veltsillan toisella puolella Veltkankaalla.

Tervu: Jaakko Puntus oli paimenpoika, joka oli alituiseissa sodassa. Kerran hän tappoi tavattoman suuren miehen. Hän pyysi miestä kilpaan heittämään kiviä. Kun nyt Puntuksen vuoro tuli heittää ja mies katseli taivasta kohti, kuinka ylhäälle toinen heittäisi, paiskasi Jaakko Puntus kiven toisen otsaan. Tuommoisilla konstiloilla hän tappoi paljon ihmisiä, vaan suomalaisille hän ei tehnyt mitään pahaa.

Mikli: Jaakko Puntus oli meteliläinen. Hän raatoi paljon metsiä aina Aunukseen asti. Miklin kylän Vakokankaalla on penkinkorkuisia vakoja, joita Jaakko Puntus aikoinaan oli kyntänyt. Niilesilta rahkasuon yli on myös hänen tekemä. Samassa kylässä kerrottiin Puntuksen pojasta sama kasku, jonka tämän kertomukseni alussa kerroin meteliläistyöstä.

Näistä taruista huomaa jo, että Jaakko Puntus

aikojen kuluessa on kansan muistissa muuttunut yhtä myytilliseksi henkilöksi, kuin Wäinämöinen ja Ilmarinen.

VII. Maalöydöt,

joista matkallani kuulin kerrottavan, paitsi niitä yhteensä puolineljäntäkymmentä muinaiskalua, jotka jätin yliopiston museumiin.

Kurkijoki.

Sillankorvan kylän Lukaryhmässä on pellosta löydetty malmiluoti, suurempi kuin kanan muna.

Savojassa löydettiin toista kymmentä vuotta takaisin Huotilan myllyllä, rinteestä joen varrella, kolme kupillista hopeisia puolanlehtiä (= venäläisien suuriruhtinaiden suikulaisia rahoja).

Soskuan kylässä Antti Poskelaisen pellolla löydettiin suikulainen hopearaha, jonka ostin, vaan hävitin.

Soskuan kylässä Jaakko Kontulaisen maalla joen varrella on löydetty ruostunut tiikka (eli keihäänterä) ja miekka.

Kuuppalan kylän 3:ssa numerossa löysi eräs ämmä vuonna 1866 noin 100 suikulaista hopearahaa.

Kuuppalan kylässä on ollut useassa talossa monta ukonnuolta (eli muinaiskaluja kivikaudelta). Näin yhden kivikirveen, jota eivät myyneet.

Ristsaaresta veivät venäläiset muutama kymmenkunta vuotta takaisin suuren kirstun täynnä rahoja.

Ihojärven metsässä on raunio tykinluodin muotoisia kiviä.

Tervussa löydettiin Gripenberg'in aikana hopearaha-aarre.

Jaakkima.

Kumolassa löydettiin pari kymmentä vuotta takaisin toista puutaa hopeata (rahoja?), jotka myytiin salaa Käkisalmeen.

Kumolassa on löydetty suuri tykinluoti.

Neljättä kymmentä vuotta takaisin löysi *Kumolassa* Valvatsun rinteessä paimenpoika, joki meni louheen sadetta pitämään, sieltä noin 1½ korttelin pituisen ja korttelin paksun tuohitöttörön täynnä puolanlehden tapaisia hopearahoja. Töttörö hajosi pojan käsissä ja rahat joutuivat osaksi kivien väliin, josta moni niitä sittemmin on poiminut.

Kesvalahdella löysi ennen aikaan Kumolan tyttö niittämään mennessään rahakasnan. „Se oli ikäänkuin sotamiehen manerkka täynnä hopearahoja; lie ollut ruplia“. Hän jätti sen metsään ja kävi välistä sitä katsomassa. Talolaiset, kun huomasivat tytön metsässä kuleksivan, kävivät hänen jälkiään katso-massa ja varastivat tytöltä rahat.

Aunuksen miehet ottivat 30 vuotta takaisin *Nuotsaaren* kallion kupeesta suuren summattoman rahakasnan.

Miklin kylästä pari virstaa maantielle päin löydettiin tämän vuosisadan alussa kaikenlaisia haulia.

Impilahti.

Unolan (Arposenselkä) puutarhassa on ennen löydetty tipurahoja eli puolanlehdentapaisia hopearahoja.

Kerisyryssä Lapan tilalta on löydetty samantlaisia rahoja.

Salmi.

Uudenkylän kestikievaritalon väki oli löytänyt eheän ja sievän höylänteränmuotoisen kiven, vaan he eivät tahtoneet sitä myydä.

Aunuksen rajalla valtatie vieressä oikealla puolella on raunio, jonka päällä on latakka haljennut kivi. Tämä kivi lie rajalle pystytetty silloin, kun raja käytiin Stolbovan rauhan jälkeen. Kuluneesta kirjoituksesta voi vielä selittää: Gustavus Rex Svec Limites

VIII. Aarteet ja aarrekirjat.

Ei missään Suomenmaassa liene niin useasti rahoja maasta löydetty kuin Laatokan rannoilla, eikä missään nuo aarteet kummittele siinä määrässä kansan mielessä kuin täällä Kurkijoen ja Jaakkiman rantakylissä. Aivan ilmasta otettuja kaikki nuo lukemattomat tarut aarteista kumminkaan eivät ole. Tahdon tässä kertoa muutamia näytteeksi.

Laurolan hovin talvelustyttö näki sattumalta eräänä yönä venäläisiin pukuihin puettuja miehiä kantavan suuren taakan hovin puutarhasta rantaan ja kun päivällä käytiin katsomassa, nähtiin puutarhassa iso kuoppa ja sen pohjassa kirstun sija.

Kurkijoen *Riekkalassa* kerrottiin, että siellä oli 30 vuotta takaisin käynyt Venäjän puolelta ukko, joka oli olevinaan käypäläinen, ja kyseli paikkoja; hän kyseli Allaskiveä, jota nyt kutsutaan Kukki-veksi, Satulakiveä, niin myös kiveä Raholan aholla. „Aarteita hän lie etsinyt“.

Kuuppalassa ja sen ympäristössä sanotaan olevan monta kymmentä aarretta. Akankiven juurella kattila täynnä hopeata.

Verkkosaaressa sanotaan olevan Käkisalmen entinen rahasto.

„*Roitsan* monasterin kirjoissa oli sanottu, missä aarteita on; mutta kun monasteri paloi, paloivat myös kirjat ja sentähden palavat ne aarteet aikaan“.

„*Himmalan* pellolla on aarrelähde“.

Jaakkimassa käveli muutama vuosi takaisin Venäjän puolen miehiä aarrepaikkoja kyselemässä; niillä oli kirjat mukana. Kirjat olivat saatu Solokoi-namasterista.

Ne miehet, jotka *Nuotsaaresta* ottivat suuren aarteon, olivat saaneet rahakasnakirjat Aunuksen linnasta.

IX. Uhrit y. m. tapoja ja taikoja.

Kuuppalan kalmistossa oli ollut hyvin suuri tuomi, jonka juurelle uhrattiin ensimmäinen piimä-maito, kun lehmä oli poikunut, ensimmäinen uutis-vilja, j. n. e. Sitä palvelusta katsoivat vennäinus-koiset velvollisuudekseen jatkaa, niin kauan kuin tuomi oli pystyssä ja tuomea ei kukaan tohtinut hävittää, sillä se oli pyhä puu. Vihdoin tuli Jaakkimalainen, joka humalapäissään hakkasi poikki tuomen. — Melkein jokaisella vennäinuskaisella ryhmällä oli oma uhripaikkansa puun tai kiven juurella, niin *Riekkalan* Timoskassa, niin *Soskuassa* ja *Savojassa*.

Hämeenlahden niemellä, jossa ennen kreikan-uskoisien talot olivat, oli puuristi ja sen ympärillä kiviä. Tämä oli uhripaikka. „Kun *Parikkalan* mies humalassa sen perkasi, sai hän tyrät“.

Lapinlahden Laskelan mäellä oli puuristi, siihen uhrattiin juhlapäivinä rahoja ja muuta.

Ruotsaassa on niinikään risti, jonka juurelle venemiehet uhrasivat rahaa.

Ristiniemellä *Tervun* kylän maalla kolme virs-taa hovista Heinisenmaahan päin on risti kasvavassa petäjässä, jonka luo venemiehet uhrasivat. Välistä ottivat toiset pois, mitä toiset olivat panneet, mutta se, joka ei pannut mitään sijaan, tuli sairaaksi.

Kumolan molempiin kalmistoihin uhrattiin ennen ja uhrataan luultavasti vielä nytkin, etenkin vanhempaan ¹⁾, joka on Tervun puolella.

Vennäinuskaiset käyvät kalmistoissa vainajia muistelemassa. Sinne viedään ruokaa kahdesti vuodessa, syksyllä kekrinlauantaina ja keväillä kuolleen pääsiäisenä (tiistaina pääsiäisen jälkeisellä viikolla). Ruoka syödään kalmistossa. — „Kumolan vennäinuskaisissa on vielä paljon taikauskoa“. Vielä 15 vuotta takaisin he eivät perjantaipäivinä kyntäneet eivätkä karttaneet.

Sorolan saarella salmen korvalla lopottiin ²⁾ päin on suuri kivi, jonka halkiin on paljon uhrattu. Täällä kävivät Kumolalaisetkin Jyrinpäivinä uhraamassa, niin että tulisi rauhallinen kesä. — Hyvin vanhat ihmiset muistavat vielä niitä aikoja, jolloin vennäinuskaiset kävivät Sorolan kalmiston paikalla „mölimässä tai pomiluittamassa“.

Kirjavalahden kestikievarin luona oleva kalmisto on myös ollut vanha uhripaikka.

X. Arkistot.

Kurkijoen tuomarinarkisto ulottuu ainoastaan viime vuosisadan myöhempään puoliskoon, vaan asiakirjoista voi kumminkin saada kaikenmoisia tietoja myös edelliseltä vuosisadalta, esim. Käkisalmen ja Sortavalan kaupunkien oikeuksista, y. m.

Kurkijoen kirkonkirjat alkavat 1700 luvun keskivaiheilta ja eivät sisällä juuri mitään erittäin mainittavaa.

Jaakkiman kirkonkirjat alkavat vuodelta 1732 ja sisältävät ainoastaan tavallisia virallisia tietoja. Kir-

¹⁾ Etupäässä rahaa.

²⁾ Lahdenpohjaan.

kossa säilytetään kumminkin vielä useita kirjoituksia ison vihan ajalta, jotka ovat osittain sangen hupaisia.

Sortavalan kirkonarkisto kuuluu palaneen tämän vuosisadan alussa, jonka tähden siitä ei paljon tietoja voine saada.

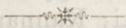
Sortavalan kaupunginarkisto sisältää asiakirjoja ainoastaan tältä vuosisadalta.

Sortavalan ruunuvoudinarkisto samaten. Nykyinen ruunuvouti säilyttää kumminkin ison hevoiskuormallisen vanhoja virkakirjeitä viime vuosisadan loppupuolelta, jotka hän oli ostanut huuto-kaupassa makulatuurina edeltäjänsä perillisiltä.

Impilahden kirkonkirjat alkavat vuodesta 1758 ja ovat tavallista laatua.

Kitelän kreikanuskoisen seurakunnan *kirkonkirjat* ovat tältä vuosisadalta, niin myös *Salmin*, jossa tulipalo sanottiin hävittäneen vanhemmat kirjat tämän vuosisadan alussa.

Valamon monasterin vanhat aikakirjat ovat hävinneet ja ovat munkit siinä luulossa, että Ruotsalaiset monasterin hävitettyänsä olivat vieneet nämä kirjat Ruotsiin, jossa niitä muka vielä piilossa pidetään.

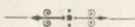

Lisäys.

Tähän liitetyt kartta- ja asemapiiirrustukset ovat Maanmittausylihallituksen kartoista kopioitut. Näissä on merkitty muutamia sellaisiakin linna- ja kirkkomäkejä y. m., joista en matkallani kuullut kerrottavan, vaan joita olen maanmittarien toimittamista, karttoja seuraavista selityksistä löytänyt.

Vaikka tähän olen kirjoittanut ainoastaan kansan suusta kokoomiani tietoja semmoisina, ilman mitään selityksiä, en lopuksi voi olla huomauttamatta eräästä seikasta, joka saattaa valaista vanhoja asutussuhteita Laatokan luoteisrannalla. Jo tähän liitettyjä asemapiiirrustuksia tarkastamalla voi kohta huomata, että melkein kaikkien vanhojen kirkkopaikkojen ja hautausmaiden likeisessä läheisyydessä on ainakin yksi linnamäki ja välistä useampiakin, kun sen sijaan kauempana näistä vanhoista pesäpaikoista linnamäet ovat verrattain harvinaisia. Niin on Kurkijoen kirkon läheisyydessä maanviljelysopiston vieressä linnamäki; Kannansaaren vanhan kirkon eli monasterin luona on Hämeenlahden linnamäki, Kuuppalan kalmistojen lähellä on kaksikin linnamäkeä, Soskuan joen rannalla keskellä kylää yksi; Harvian kalmiston luona on Lapinlinna eli linnamäki; Sorolan vanhan kirkon vastassa Papinsaaren toisella puolella on Linnankanta niminen niemi; Miklin Kirkkojärven rannalla on linnamäki,

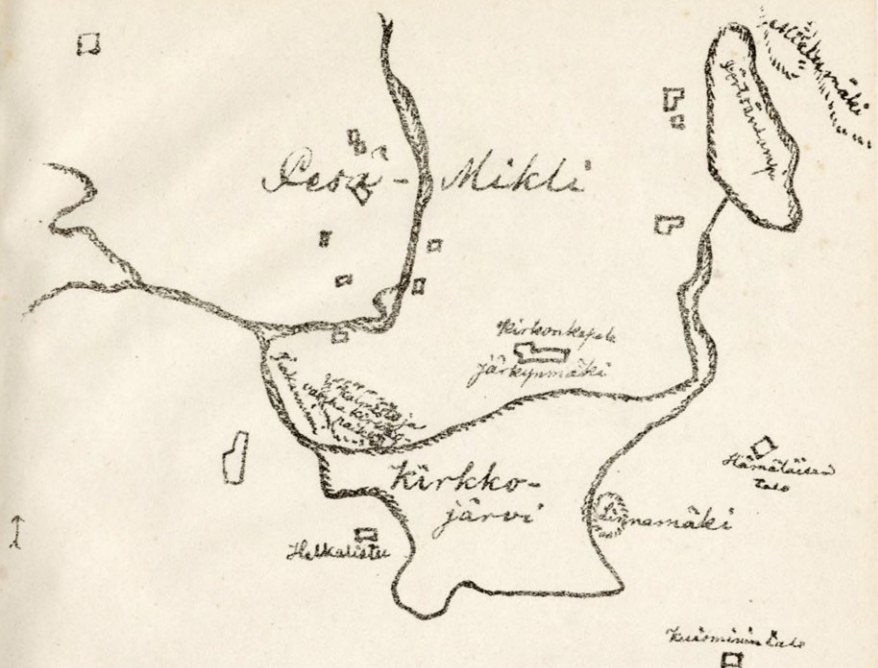
niin myös Otsoisiin kirkon vastassa lahden toisella puolella; salmessa Tukianmäen, Telkinniemen ja Pohjin kylien välissä Tokkarlahden suussa on Linna-
saari ja rannalla linnamäki; Möntsälän kirkon vastassa taas on toisella rannalla linnamäki ja toisella Lapinlinna. — Siinä, missä on ollut hautausmaa tai kirkko, on luonnollisesti myös ollut jotensakin tun-
tuva asutus. Koska nyt jyrkimmillä mäeillä näiden vanhojen kalmistojen läheisyydessä on linnan nimet ja useimmilla niistä vielä on selviä vallin-
jäännöksiä, niin voi hyvin arvella, että nämä linnamäet olivat entisien asukkaiden turvapaikkoja, joi-
hin he aina vihollisien äkkiryynnätyksessä pikaisesti vetäytyivät vieden mukanaan kalliimman omaisuutensa. — Mäkilinnat olivat tietysti vanhemmat kuin kirkot, sen tietää myös kansantaru, joka kertoo, että Hämeenlahden linnamäellä oli silloin linna, kun Kannansaareen kirkko rakennettiin, ja tämä kirkko oli vanhempi kuin tuo tiettävästi vanha kirkko Kurkijoen suulla, joka antoi nimen koko pitäjälle. Luonnollista on, että kreikanuskon juurtuessa Karjalassa kirkkoja rakennettiin asukkaiden pesäpaikkoihin ja täten tulivat linnamäet ja kirkot olemaan vierekkäin toiset ruumiillisena ja toiset hengellisenä turvana. — Ehkä samaa laatua kuin tässä mainitut linnat, kenties vain vähän vahvemmin varustettu, lieenee tuo alkuperäisesti karjalainen Käkisalmenkin linna ollut, jonka ruotsalaiset vuonna 1294 valloittivat ja joka sitten kohta joutui venäläisten haltuun.

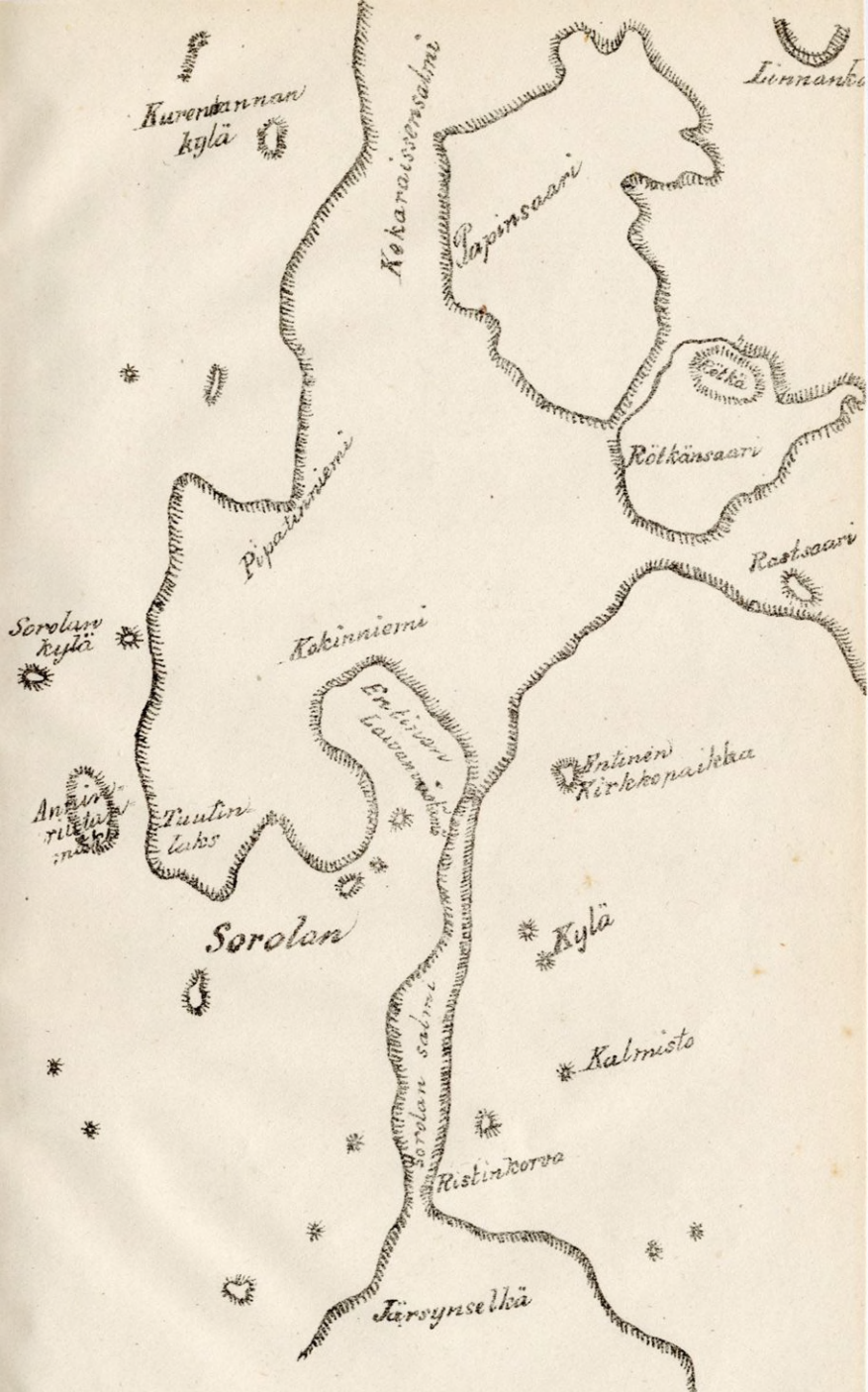

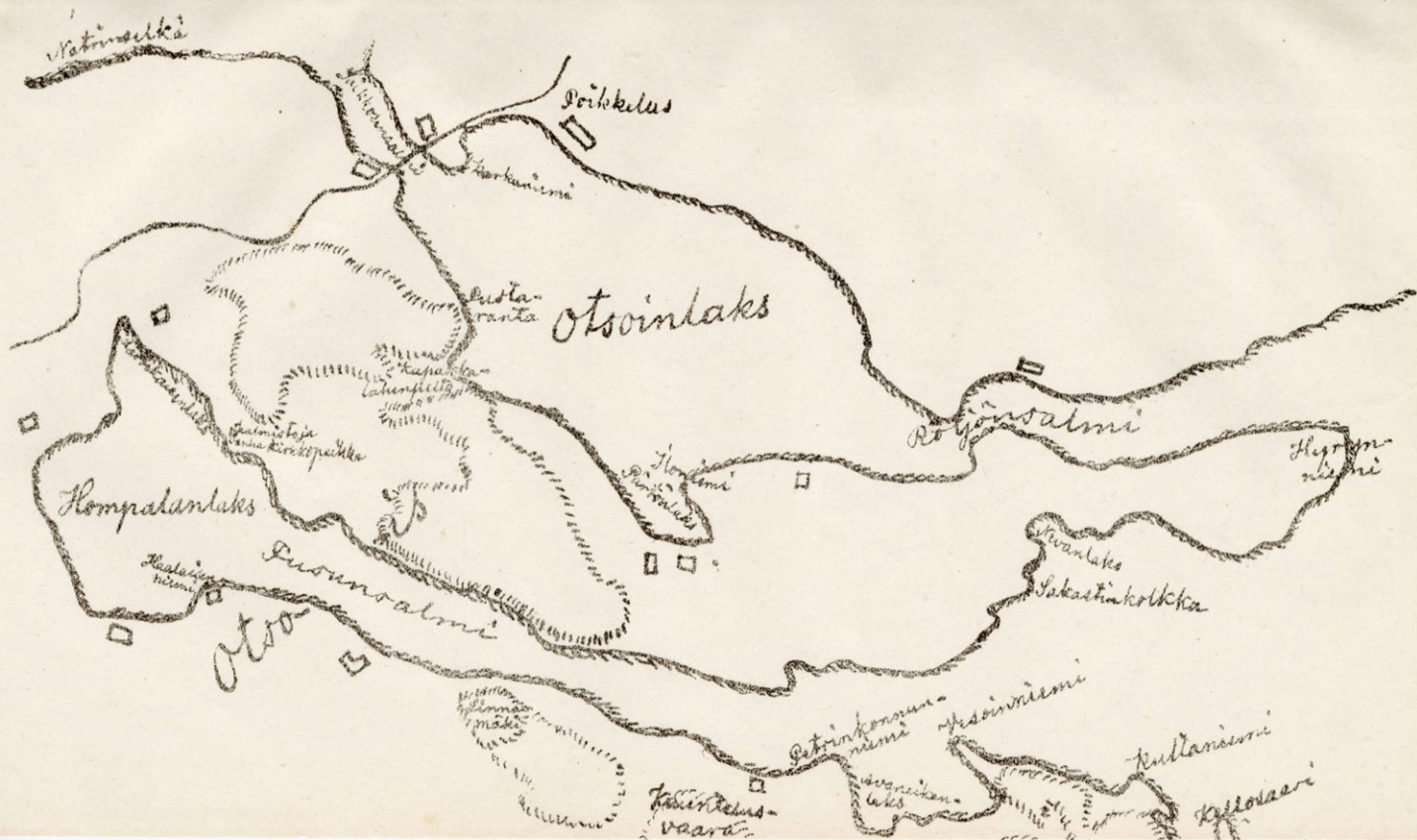
Sisällysluettelo.

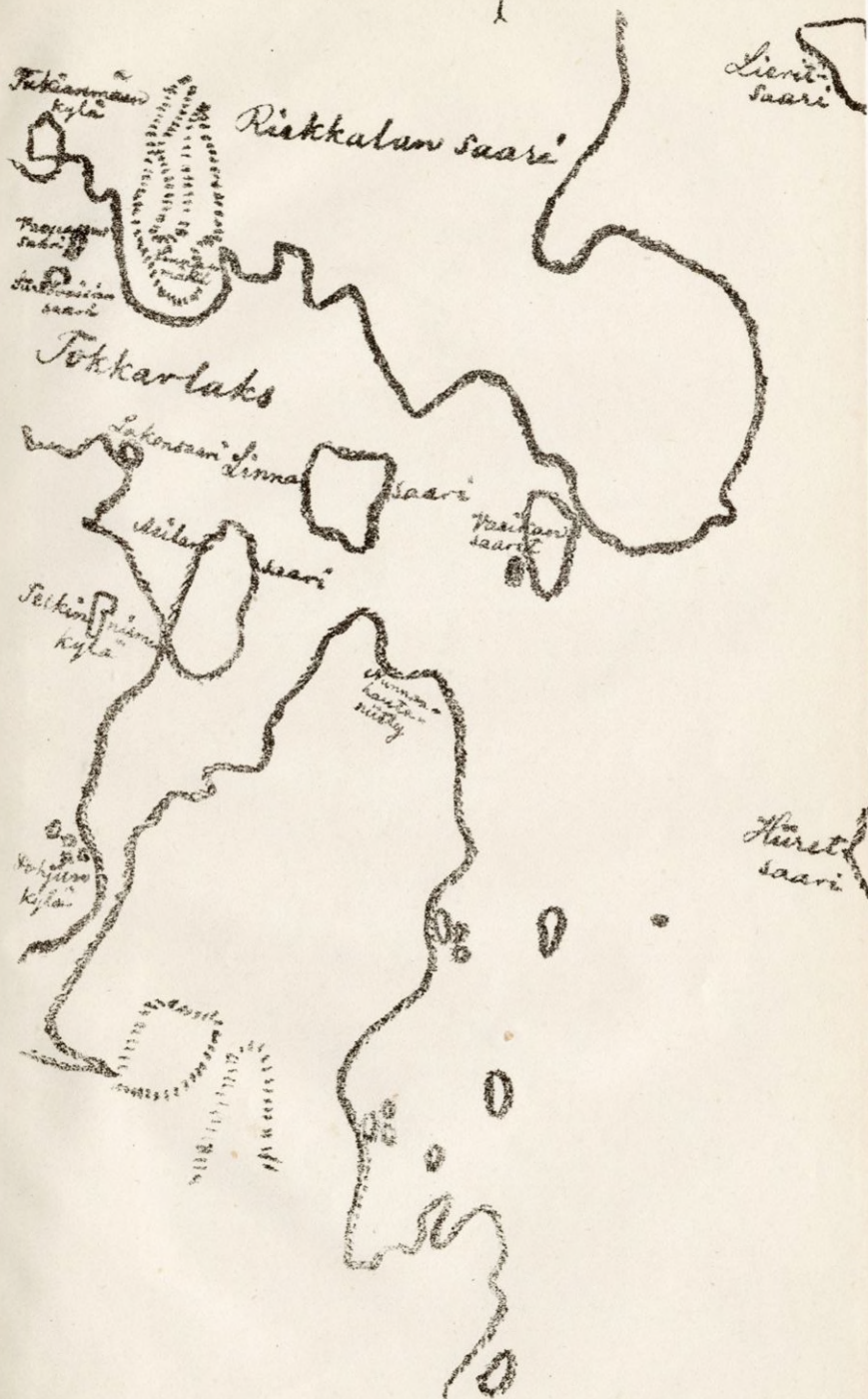
	Sivu.
I. Meteliläiset ja Lappalaiset	3.
II. Linnamäet, linnasaaret ja vallitukset	5.
III. Tappelutantereet	7.
IV. Monasterit	8.
V. Kirkot, sässynät ja hautausmaat	10.
VI. Taruja maakunnan vaiheista, Jaakko Puntuksesta, y.m.	15.
VII. Maalöydöt	20.
VIII. Aarteet ja aarrekirjat	22.
IX. Uhrit, y. m. tapoja ja taikoja	23.
X. Arkistot	24.
Lisäys	26.
Kartta ja asemapiirustuksia.	

Laavi

